

важливо, щоб діти добре розуміли почуте, тому необхідно розвивати мовленнєвий слух, збагачувати досвід дітей знаннями й уявленнями про навколишній світ і відповідно новим словником, а також словами всіх частин мови, збагачувати змістовну сторону граматичних засобів.

У процесі словотворення просте повторення і запам'ятовування слів малопродуктивне, дитина повинна дізнатися його механізм і навчитися ним користуватися. Слід звернути увагу дітей на спосіб утворення слів за допомогою суфіксів (вчитель – вчителька) або префіксів (їхав – поїхав); сформувати навички утворення слів за аналогією.

Дітей вчать підбирати однокореневі слова («слова-родичі»): береза, березовий, підберезник; лист, листяний, листопад. «Слова-родичі» повинні мати схожу частину і бути пов'язані за змістом.

Загальне недорозвинення мовлення III рівня характеризується наявністю розгорнутого фразового мовлення з елементами лексико-граматичного та фонетико-фонематичного недорозвинення. Хоча діти користуються розгорнутим фразовим мовленням, але відчувають великі труднощі у самостійному складанні речень.

При ознайомленні дітей з реченнями використовують спеціально підібрані дидактичні ігри. Наприклад, ігри «Живі слова», «Вгадай, яке слово заблукало?» Г. Белікової.

Також при ознайомленні дітей із реченням корисний досвід М. Генінг і Н. Герман – особливий дидактичний матеріал: картонні смужки (довгі – речення, короткі – слова). Такий матеріал дає змогу дітям побачити речення, слово, і навіть потримати їх у руках, а також записати думку, прочитати її. У цій грі діти визначають кількість слів, поширюють речення.

При ознайомленні дітей із реченням, а також для вироблення відповідних практичних навичок використовуються різноманітні прийоми навчання: промовляння речень дітьми, послідовне називання слів у реченні, підрахунок слів, визначення місця кожного слова у реченні, називання кожного слова окремо, плескання у долоні під час вимовляння слів, удари м'ячем по підлозі (за кількістю

слів у реченні), живі сценки (одна дитина виконує дію, друга складає речення), самостійне складання речень із визначеної кількості слів, графічне зображення структури речення.

Для того, щоб граматичні форми засвоювалися, ставали звичними, їх необхідно використовувати у «живому» мовленні, під час вільного спілкування. Самостійне виправлення дитиною власних граматичних помилок свідчить про достатнє оволодіння нею тими чи іншими формами та граматичною будовою в цілому, про усвідомлення явищ мови у мовленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бородич А. М. *Методика розвитку речі дітей* / А. М. Бородич. – М., 1981.
2. Выготский Л. С. *Мышление и речь* / Л. С. Выготский. – М., 1982.
3. Марченко І. С. *Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів* / І. С. Марченко. – К. : Видавничий дім «Слово», 2010. – 208 с.
4. Лалаева Р. И. *Формирование лексики и грамматического строя у дошкольников с общим недоразвитием речи* / Р. И. Лалаева, Н. В. Серебрякова. – СПб., 2001.
5. Филочева Т. Б. *Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специального детского сада* / Т. Б. Филочева, Г. В. Чиркина. – М., 1993.

УДК 376.36.036 – 053.

В. А. Литвиненко

к.п.н., викладач

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ЗАСТОСУВАННЯ АРТПЕДАГОГІКИ В КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ З ФФНМ

У статті висвітлений інтегрований підхід до корекційно-реабілітаційної роботи з дошкільниками, що мають фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення. Дослідження присвячено актуальній психолого-педагогічній проблемі розвитку мовлення дошкільників із ФФНМ засобами артпедагогіки. Розвиток мовлення дошкільників із ФФНМ засобами артпедагогіки сприяє особистісному

становленню, оптимізації міжособистісних стосунків, відкриває можливості успішної соціальної інтеграції.

Исследование посвящено актуальной психолого-педагогической проблеме развития речи дошкольников с ФФНМ средствами артпедагогики. Развитие речи дошкольников с ФФНМ средствами артпедагогики способствует личностному становлению, оптимизации межличностных отношений, открывает возможности успешной социальной интеграции.

The research is dedicated to the urgent psychological and pedagogical problem of phonetic-phonematic underdevelopment of speech habits by means of art education science in preschool children. The speech development in preschool children who who phonetic-phonematic underdevelopment of speech habits by means of art education science favours personal formation; opens opportunities for successful social integration.

Ключові слова: засоби артпедагогіки, фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення, дошкільники, корекційно-реабілітаційна робота, інтегрований підхід.

Ключевые слова: средства артпедагогики, фонетико-фонематическое недоразвитие речи, дошкольники, коррекционно-реабилитационная работа, интегрированный подход.

Key words: means of art education science, phonetic-phonematic underdevelopment of speech habits, children of preschool age, corrective-rehabilitate work, integration approach.

Постановка проблеми. Інтегративні процеси, що відбуваються у суспільстві, мистецтві, науці, в тому числі в медицині та педагогіці, призвели до появи суміжних галузей знань: інтегративної медицини, педагогічної психології, етнопедагогіки, лікувальної педагогіки, артпедагогіки, реабілітаційної педагогіки тощо. По мірі зростання знань в галузі педагогіки та психології, розповсюдження педагогічної думки створюються нові концепції виховання, розробляються стандарти освіти, вивчаються теоретичні основи та технології виховання дітей, в тому числі із мовленнєвими вадами, досліджуються особливості освітнього процесу в корекційних освітніх закладах різних видів [1].

Аналіз науково-методичної, психолого-педагогічної, логопедичної літератури дозволяє стверджувати, що на сьогоднішній день вади звуковимови у

комплексі з недорозвитком фонематичних процесів є найпоширенішими мовленнєвими порушеннями дошкільного віку: дефекти звуковимови спостерігаються у 25-30% дошкільників і у 5-7% молодших школярів (Є. Ф. Рау, М. Савченко, І. Дьоміна, Л. Єфіменкова, Н. Місаренко, Л. Фомічова) [6, 8].

Науковці А. Богуш, К. Крутій, С. Цейтлін наголошують на збільшенні мовленнєвих помилок у звуковимові, граматичній і лексичній правильності мовлення, побудові зв'язних висловлювань у мовленні дошкільників [2].

Водночас, дитячий вік є найсприятливішим для формування мовлення загалом та його фонетичної сторони зокрема. Необхідною умовою для успішного засвоєння шкільної програми дітьми є граматично правильне мовлення, своєчасне виявлення та виправлення вад звуковимови якого є обов'язковими елементами усього комплексу корекційної роботи (Р. Є. Левіна, Г. А. Каше, Л. Ф. Спірова, Г. Є. Чірка, М. К. Шеремет, А. В. Ястребова) [7, 8].

Науковцями М. Вашуленко, Є. Соботович, А. Богуш, Т. Безсоною доведено, що порушення мовленнєвого розвитку негативно впливає не тільки на засвоєння шкільної програми, а й на становлення особистості дитини в цілому.

За психолого-педагогічною класифікацією мовленнєвих порушень Р. Левіної, до категорії дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення (ФФНМ) належать діти з нормальним фізичним слухом і інтелектом, у яких порушені вимовна сторона мовлення і особливо – фонематичний слух.

Фонематичний слух і фонематичне сприймання – це тонкий систематичний слух, що дає змогу розрізняти і впізнавати фонемі рідної мови. Формування вимовної сторони мовлення тісно пов'язане з розвитком фонематичного слуху, з одного боку, і становленням лексико-граматичних категорій – з другого.

Фонематичне сприймання – це здатність розрізняти фонемі і визначати звуковий склад слова. Тому від того, наскільки успішно і своєчасно буде виправлена звуковимова в дитячому віці, значною мірою залежить засвоєння навичок письма і читання в шкільний період [2, 3].

Проблеми діагностики та корекції порушень при фонетико-фонематичному недорозвиненні мовлення висвітлені у численних дослідженнях вітчизняних науковців (О. Л. Жильцова, Н. С. Жукова, А. В. Нікашина, М. А. Савченко, Є. Ф. Соботович, Т. В. Туманова, Т. Б. Філічева, Г. В. Чірка, М. К. Шеремет).

Відтак, широка розповсюдженість ФФН, його негативний вплив на становлення та розвиток особистості дитини, на її подальшу соціальну адаптацію, дозволяє стверджувати, що пошук сучасних ефективних шляхів його подолання є одним із пріоритетним завданням логопедичної роботи [6, 8].

Таким чином, при розробці корекційно-розвивальних занять для дошкільників з ФФН та подальшій їх апробації, слід враховувати не тільки перспективу розвитку фонематичних уявлень, фонематичного слуху та фонематичного сприйняття, формування лексико-граматичної сторони мовлення, а і особистісний розвиток дитини, її творчий потенціал.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему удосконалення корекційно-педагогічної та корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми, що мають фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення досліджували вчені (О. Л. Жильцова, Н. С. Жукова, Г. А. Каше, Л. В. Лопатіна, О. М. Мастюкова, А. В. Нікашина, М. А. Савченко, Є. Ф. Соботович, Т. В. Туманова, Т. Б. Філічева, Г. В. Чірка, М. К. Шеремет та ін.) [4, 6, 7].

Мета дослідження – проаналізувати існуючі на сьогодні підходи до подолання фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення у дошкільників, а також охарактеризувати особливості застосування інтегрованого підходу в корекційно-реабілітаційній роботі за допомогою засобів артпедагогіки.

Методи й організація дослідження. Вивчення стану розробленості проблеми інтеграції засобів артпедагогіки у корекційно-реабілітаційну роботу з дошкільниками з ФФН у теорії і практиці корекційної педагогіки здійснено методом аналізу науково-методичної літератури та вивчення досвіду роботи спеціалізованих навчально-виховних і реабілітаційно-оздоровчих закладів. Для перевірки ефективності розробленої програми

корекції ФФН у дошкільників засобами артпедагогіки проведено педагогічний експеримент.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз науково-методичної, логопедичної, психолого-педагогічної літератури показав, що використання засобів мистецтва суттєво підвищують ефективність корекційно-педагогічної, корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку, в тому числі з мовленнєвими вадами (Є.Ю. Рау, Ю. Б. Некрасова, Т. А. Добровольська, О. А. Карабанова, Є. А. Медведєва).

Водночас, якщо проаналізувати поняття «корекційно-реабілітаційна робота» відповідно до клініко-психологічної термінології, що є прийнятною для дефектології, то корекція трактується як система психолого-педагогічних засобів, направлених на виправлення, зглаження недоліків психофізичного розвитку дитини. Реабілітація (в медико-психолого-педагогічному значенні) – відновлення функцій, включення дитини з проблемами до соціального середовища, залучення до праці, до суспільного життя [5].

Розкриваючи суть артпедагогіки з точки зору корекційно-педагогічної роботи, слід більш детально зупинитися на трактуванні даного поняття вченою Є. А. Медведєвою, яка зазначає, що артпедагогіка це синтез двох галузей наукового знання (мистецтва та педагогіки), що забезпечують розробку теорії та практики педагогічного корекційно-направленого процесу художнього розвитку дітей та питання формування основ художньої культури через мистецтво та художньо-творчу діяльність (музичну, образотворчу, художньо-мовленнєву, театралізовано-ігрову).

Відтак, артпедагогіка «дозволяє розглядати в рамках спеціальної освіти не тільки художнє виховання, але й всі компоненти корекційно-розвивального процесу (розвиток, виховання, навчання, корекцію) засобами мистецтва, а також формування основ художньої культури...», включаючи в себе всі загальноприйняті педагогічні принципи та методи [1].

Т. Сазонова розглядає мистецтво як «засіб творчого пізнання і корекції особистості» та відмічає, що «дослідження в галузі художньої практики показали, що

мистецтво розвиває особистість, розширює загальний та художній кругозір дитини з мовленнєвими порушеннями, реалізує її пізнавальні інтереси. Саме в цьому полягає корекційний вплив мистецтва, так як воно є, з одного боку, джерелом нових пізнавальних переживань дитини, а з іншого, засобом реалізації соціально-педагогічної функції мистецтва» [1, 9].

Як зазначає А. В. Запорожець, така постановка проблеми дитячого розвитку є надзвичайно актуальною в контексті вивчення тих педагогічних умов, які сприяють перетворенню діяльності дитини, що спочатку складається під впливом дорослого, у справді дитячу самодіяльність, що є яскравим прикладом творчості дітей.

Отже, результати сучасних досліджень свідчать про те, що формування дитячої творчості відіграє найважливішу роль у становленні її повноцінної особистості. Оскільки психологічним новоутворенням дошкільного віку є здібність дитини до творчого вирішення проблем, що виникають в тій чи іншій ситуації; то інтеграція видів художньо-естетичної діяльності в дошкільному дитинстві має природній характер.

Як зазначає М. Бахтін, сучасна культура характеризується «поліфонічністю». Окремі види художньої творчості не існують сьогодні ізольовано один від одного, що виражається не тільки в появі жанрів мистецтва, але й інтегративності художнього мислення, у розширенні артпедагогічної сфери.

На думку Б. М. Кедрова, процес інтеграції передбачає єдине уявлення про ціле, єдине знання, загальне усвідомлення цієї цілісності, яке можна зрозуміти через комплекс методів, об'єднаних у систему, певну послідовність і зв'язок один з одним.

Інтеграція – це й відновлення, заповнення цілого, об'єднання в ціле яких-небудь частин, елементів. Явище інтеграції (з латинської «integratio» – відновлення – від integer – цілий) розглядається в сучасній науці як аспект процесу розвитку, пов'язаний з об'єднанням у ціле раніш різномірних частин і елементів [3].

Відтак, інтегрований підхід при плануванні корекційно-розвивальних занять із застосуванням різних видів артпедагогіки полягає перш за все у

взаємозв'язку мистецтва з науками (логопедією, реабілітацією) в єдиному полі творчих проявів там, де вони живляться досягненнями один одного, нерідко поєднуючись в одній особі.

Запропонована програма корекції ФФНМ, що заснована на сукупності цілого ряду дисциплін: логопедії (вправи для розвитку фонематичного слуху, для розвитку просодичної сторони мовлення; фізичної реабілітації (дихальна гімнастика, фізкультхвилинка тощо) передбачає проведення інтегрованих занять із застосуванням засобів артпедагогіки три рази на тиждень за трьома напрямками (музична, образотворча, театралізована діяльність). Кожне заняття присвячено звуку (або звукам) та підпорядковане загальній лексичній темі.

Наводимо приклад одного з таких занять, що може проводитися в умовах ДНЗ, спеціалізованих навчально-виховних і реабілітаційно-оздоровчих закладів (із застосуванням музичної діяльності). Тривалість заняття становить 30-35 хвилин в залежності від етапу корекційно-реабілітаційної роботи.

Інтегроване заняття «Танцюючий зоопарк»

Звуки [с] [з] (музична діяльність)

Цілі заняття

Корекційно-розвивальні:

- диференціація звуків [с] [з] в складах, словах, реченнях;
- розвиток дихання та голосу;
- розвиток дрібної моторики пальців рук;
- розвиток творчих здібностей (уяви, фантазії);
- загальне зміцнення організму.

Корекційно-навчальні:

- навчити виділяти звук [с] з ряду приголосних звуків;
- навчити виділяти звук [з] з ряду приголосних звуків.

Корекційно-виховні:

- розширення кругозору.

Обладнання: магнітофон (музичний центр) із записом музичної композиції, подушки, килим, іграшки: «зебра», «слон», «верблюд», «гіпопотам» або малюнки із зображенням цих тварин.

Хід заняття.

Орг. момент: прочитати віршик «Похід до зоопарку» (діти називають слова із віршика, що починаються звуками [с] та [з])

З татом встали ми ще зранку,
Ми прийшли до зоопарку,
Тут побачили верблюда, крокодила і
слона,
Мабуть, дружна в них сім'я!

**Артикуляційна гімнастика: вправи
«Посмішка», «Парканчик», «Почистимо
зубки».**

Дихальна вправа «Сон слона»: двом дітям дається завдання уявити себе слониками, а двом іншим - мухами (діти тримають вирізану з паперу муху на мотузочці). Коли «слоник» сідають на стільчики та «засинають», «мухи» торкаються до «слоників», а останні в свою чергу дмухають на муляжі з мухами.

Фізкультурхвилинка (елементи психогімнастики): «Перевтілення».

Дітям пропонують зобразити за допомогою рухів, міміки та жестів «Доброго слона», «Швидку зебру», «Жирафа-азнайка» тощо.

Вправа для розвитку просодичної сторони мовлення: «Караоке в зоопарку».

З дітьми проводиться бесіда: «Дітки, а які дикі тварини живуть у зоопарку? А ви знаєте, що тут живуть: слон, зебра, жираф. А чи вміють вони співати? Давайте дізнаємося!»

Старий слон не спить вночі,
Пісеньку Се-Се співає,
**Засинає стоячи,
Звірям спати заважає!**

(діти вкладають слона спати та співають йому пісеньку -Се-Се-Се-Се- у повільному темпі);

Заболіли зуби в зебри,
Цілий день За-Зу-Зе-Зя
Йти до зубра, зебро треба!
Ну яка ж вона кавезя!

(діти співають пісеньку зебри -За-Зу-Зе-Зя- у прискореному темпі, щоб розвеселити її);

У жирафа Сімочки болить спина,
А жирафа Зіна шкутильга!

(діти співають пісеньку для жирафа Сіми - С-С-С-, а для Зіни - З-З-З- голосно, потім тихо, щоб підтримати їх);

Вправа для розвитку фонематичного слуху «Сіма + Зіна».

Дітям роздають малюнки із зображенням тварин, що живуть у зоопарку (зебра, жираф, гіпопатам, слон тощо) та пропонують назвати тварин іменами, що починаються зі звуків [с] та [з] (слон Сіма, гіпопатам Сергійко; зебра -

Зіна, жираф - Зік тощо). Далі педагог промовляє придумані «імена тварин», наприклад, «Сіма», а діти повинні підняти малюнок із зображенням слона тощо, називаючи перший звук у «імені цієї тварини».

Вправи для розвитку дрібної моторики «Чарівний клубочок».

Дітям по черзі пропонують взяти в руки клубок із нитками та сісти на подушки, що лежать на килимі. Далі кожен по черзі придумує назву диких тварин із зоопарку, в назві яких зустрічаються звуки [с] та [з], передаючи клубочок з рук в руки (педагог слідкує, щоб назви чітко промовлялися та не повторювалися).

Музична діяльність «Танці з звірятами».

Попередня робота: показати дітям рухи слона, зебри тощо.

Діти вибирають на стільчиках іграшки за бажанням, промовляють їх назви (зебра, слон,) та запрошують потанцювати «Слон, ходімо танцювати, будемо Се-Се співати!». Потім вкладається музична композиція «Про зоопарк»; діти виконують танцювальні рухи разом з обраною іграшкою за змістом композиції: діти тупочуть ногами, як «слоник»; стрибають, як «зебри» тощо. Наприкінці танцю діти піднімають вгору ту тварину, у якої є хобот, у якої самі великі вуха, у кого є хвіст, вуса, смужки тощо.

Підсумок заняття: підводяться підсумки щодо звуків, з якими діти ознайомилися та закріпили протягом заняття (яких тварин, що живуть у зоопарку, вони знають і які пісеньки вони вміють співати).

Висновки. Результати теоретичного дослідження вказали на доцільність застосування засобів артпедагогіки в корекційно-реабілітаційній роботі з дошкільниками з ФФНМ в умовах масового дошкільного закладу. Інтегрований підхід до проведення корекційно-розвивальних занять з дітьми-логопатами передбачає покращення їх загального емоційного стану, дрібної моторики; стимуляцію мовленнєвої функції; удосконалення уваги та пам'яті; дієвість творчої уяви та фантазії.

Таким чином, інтеграція засобів артпедагогіки у корекційно-реабілітаційну роботу має забезпечити оптимальні умови не тільки для корекції мовленнєвих вад у

дошкільників з ФФН, а і для їх всебічного гармонійного розвитку, творчих здібностей, а значить і для підготовки до шкільного навчання, адаптації у дитячому колективі.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з конкретизацією впливу артпедагогічних засобів (музична діяльність, образотворча діяльність, театралізовано-ігрова діяльність) на процеси корекції та розвитку мовлення у дітей дошкільного віку з ФФНМ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: Учебник для студентов средних и высш. учеб. заведений* / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. – М., 2001. – 248 с.
2. *Богущ А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник* / [За ред. А. М. Богущ]. – К.: Вища шк., 2007. – 542 с.
3. *Ликова І. О. Програма художнього виховання, навчання і розвитку дітей 2-6 років «Кольорові долоньки»* / І. О. Ликова. – Х.: Видавництво «Ранок», 2007. – 128 с.
4. *Мастюкова Е. М. Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст): [советы педагогам и родителям по подготовке к обучению детей с особыми проблемами в развитии]* / Е. М. Мастюкова. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 303 с.
5. *Музыкальное воспитание детей с проблемами в развитии и коррекционная ритмика: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений* / [Е. А. Медведева, Л. Н. Комиссарова, Г. Р. Шашкина, О. Л. Сергеева]. – М.: Изд-во «Академия», 2002. – 224 с.
6. *Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей* / М. А. Савченко. – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2009. – 160 с.
7. *Филичева Т. Б. Дети с фонетико-фонематическим недоразвитием. Воспитание и обучение* / Т. Б. Филичева, Т. В. Туманова. – М., 1999. – 237 с.
8. *Логопедія. Підручник* / [За ред. М. К. Шеремет]. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 376 с.
9. *Шумакова Н. Ю. Артпедагогика как гуманистическая система образования учащихся в области физической культуры* / : Дис. ... док. пед. Наук / Н. Ю. Шумакова. – Ставрополь, 2006. – 380 с.

УДК 376.1 – 056.264 – 053.4:159.946.4
(043.5)

В. А. Литвиненко

к.п.н., викладчач

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

КОРЕКЦІЯ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ АРТПЕДАГОГІКИ

Стаття присвячена актуальній психолого-педагогічній проблемі корекції мовлення старших дошкільників із ФФНМ засобами артпедагогіки. Розвиток мовлення старших дошкільників із ФФНМ засобами артпедагогіки сприяє їх особистісному становленню, оптимізації міжособистісних стосунків, відкриває можливості успішної соціальної інтеграції.

Стаття посвящена актуальной психолого-педагогической проблеме коррекции фонетико-фонематического недоразвития речи детей старшего дошкольного возраста средствами артпедагогика. Использование средств артпедагогика не только способствует эффективному речевому развитию дошкольников, но и их личностному становлению, оптимизации межличностных отношений, открывает возможности для успешной социальной интеграции.

The article is dedicated to the urgent psychological and pedagogical problem of speech development by means of education science of art in senior preschool children who have phonetic-phonematic underdevelopment of speech habits. Speech habits in senior preschool children who phonetic-phonematic underdevelopment by means of education science of art favours personal formation; opens opportunities for successful social integration and school education.

Ключові слова: мовленнєві порушення, фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення, артпедагогіка, засоби артпедагогіки, діти старшого дошкільного віку.

Ключевые слова: речевые нарушения, фонетико-фонематическое недоразвитие речи, артпедагогика, средства артпедагогика, дети старшего дошкольного возраста.

Key words: speech deviations, phonetic-phonematic underdevelopment of speech habits, education science of art, means of art, children of senior preschool age.